

ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN

Kamarai autonómiák a polgári korban

A kamarákról általában

Mai közbeszédünket és a polgári jogállamról alkotott képünket is meghatározza, hogy az állampolgárok szervezeteik révén közvetlenül részt vesznek a közügyekben. Különösen jelentős szerepet töltenek be az egyes szakmai csoportokat, gazdasági köröket tömörítő intézmények, amelyeknek nyilatkozataival, megnyilvánulásaival a média is előszeretettel foglalkozik. Ezek között is kiemelkedő jelentőségűek Európában a kamarák. Ugyanakkor azonban igencsak keveset tudunk arról, pontosan mi ezeknek a szervezeteknek a feladata, milyen kötelezettségekkel és jogosítványokkal működnek és milyen történelmi gyökereik vannak, hogyan keletkeztek. Fontos kiemelni, hogy korai történetüket már a 19. században egy, a mai Európai Unió keretei között is preferált gondolatkör, a *szubszidiaritás* és *önkormányzatiság* kísérte. A kamarák önmagukat olyan, törvény által létrehozott szervezetnek tekintették (és részben ma is ezt állíthatjuk róluk), amely *saját ügyeit önállóan, autonóm módon intézi, képviseli tagsági körének érdekeit, és a saját szakmai területén működő állami közigazgatástól átvesz bizonyos feladatokat a velük járó jogosítványokkal*.

A 19. században különösen Lorenz von Stein filozófiája nyomán kialakuló önkormányzati eszme¹ szerint az adott szféra autonóm működésének szabályozása nem az állam hatalmának kiterjesztését célozza, hanem sokkal inkább az állam hatalmának visszaszorítását, egyes szférák „privatizálását” a köztes hatalmi szint megeremtése által. Az „önkor-

¹ Lásd LORENZ VON STEIN: *Lehrbuch der Volkswirtschaft*. Manz–Wien, 1858; STEIN: *Lehrbuch der Nationalökonomie*. Manz–Wien, 1887. (3. átdolg. kiad.)

mányzatiság” ugyanis ebben a felfogásban csak egyfajta antitézisként jöhet létre: az önkormányzó csoportok léte a mindenható kormányzattal vagy az azt megvalósító államigazgatással szemben nyer értelmet. A politikai szabadságjogok, az önrendelkezés és a saját felelősség elve – a mai szubszidiaritás eszméje – csak ezek tükrében nyeri el jelentőségét.²

A kamarai autonómiák a társadalom strukturális hierarchiájában pontosan ennek megfelelően helyezhetők el. E tekintetben – a történeti fejlődés hatására – három szintet különböztethetünk meg: a makro-, a mikro- és a köztes, vagyis mezzoszférát. A makroszférába tartozik a politika, az állami szint, a törvényhozó és végrehajtó hatalommal. Ezzel szemben a mikroszféra az egyes állampolgárok szintje: tágabb értelemben a munkavállalók, a vállalatok tartoznak bele. A harmadik, a mezzoszféra az intézményekből, képviseleti szervekből álló „köztes közeg”, amely átfogja a társadalom egészét vagy annak egyes rétegeit, csoportjait. Az első két szférát primer szintnek lehet tekinteni, míg a mezzoszféra, a köztes szféra intézményei, szervezetei és tevékenysége szekunder jellegű.³ Míg a két primer szint saját meghatározottsággal és sajátos, egyedi struktúrával létezik és működik, addig „a szekunder jellegű mezzoszféra szervezetei, intézményei ehhez képest a makro- vagy mikroszféra által meghatározott közegben és általuk meghatározott feladatok ellátására jönnek létre és működnek”⁴

A kamarai autonómiák a mezzoszféra köztes intézményrendszerében helyezkednek el. Köztes a státusuk azért is, mert alapjában köztisztviselői jellegűek és az államtól kapott (közigazgatási) feladatokat is ellátnak; ugyanakkor egy adott szakmai-gazdasági kör érdekeit hivatottak – autonóm módon – megjeleníteni éppen az államhatalommal szemben; fél-civil intézményeknek tekinthetők, vagyis átmenetet képeznek a közigazgatási szerv és a tényleges (állampolgári) civil szerveződés között.

A kamarák kapcsolódása a másik két szférához a történelem menetében sokféle lehet: alá- vagy fölérendeltség, egy- vagy többoldalú függőség, párhuzamosság és partnerség. Hatásmechanizmusuk szerint ez a kapcsolódás lehet alulról felfelé, felülről lefelé irányuló vagy egyidejűleg mindkét irányú. E tényezők mellett figyelembe kell vennünk azt a tényt is, hogy hazánkban a kamarák – legalábbis a polgári korszakban és az általunk vizsgált időszakban – a „törvényes érdekképviselő” formáját öltik:

² Lásd bővebben Klaus H. FISCHER: *Die Wissenschaft der Gesellschaft. Gesellschaftsanalyse und Geschichtsphilosophie des Lorenz von Stein unter besonderer Berücksichtigung seines gesellschaftlichen Entwurfs*. Haag & Herrchen, Frankfurt/M., 1990.

³ Vö. FARKAS György: *Kamarák és vállalati érdekképviselők az integrációs felkészülésben*. Osiris, Budapest, 2000. 7–17.

⁴ Uo. 13.

a kamarai autonómiák mozgásterét részint a törvény, részint a kamara saját érdekvéonyesítő képessége szabja meg.⁵ Az egyes kamarai struktúrák autonómiája nem közvetlen, konfliktusban kivívott önkormányzat, hanem a makroszférától kapott önállóság, mely a szubszidiaritás jegyében fogant. Mivel az állam adja az érdekképviseletnek az autonómiát, rögtön meg is szabja annak mértékét, ugyanakkor (az államrendszer jellegétől függően) beépíti abba saját befolyásának biztosítékait.

Mindez párosulhat azzal a közgazdasági szemlélettel is, hogy az államigazgatás legfontosabb feladatai közé tartozik a minél hatékonyabb gazdálkodás, következésképpen az állami feladatkörök és funkciók köre legyen minél kisebb. E szemlélet jegyében a kisebb csoportok önkormányzatisága és önfenntartó működése – mint azt többek között a kamarai autonómiák történeti vizsgálata is igazolja – hozzájárulhat az államigazgatási agenda csökkentéséhez és a hatékonyság növeléséhez. A regionális vagy helyi önkormányzatok révén mindamelllett az egyes csoportok különleges igényeire is nagyobb figyelmet lehet fordítani, és – a szubszidiaritás elvének megfelelően – a belső érdekkiegyenlítés révén mindegyik társadalmi csoport pozitív hozadékra számíthat.

A vizsgált „törvényes érdekképviseleteket” két nagy csoportra oszthatjuk: a képviselt kör jellege szerint beszélhetünk gazdasági, illetve szakmai kamarákról. Az első csoportba a kereskedelmi és iparkamarák, a kézműves és mezőgazdasági kamarák, valamint Európa egyes térségeiben az úgynevezett munkavállalói (munkás) kamarák sorolhatók. E szervezetek a belső érdekkiegyenlítés és az érdekképviseleti munka mellett foglalkoztak a tagság termelési-értékesítési nehézségeinek enyhítésével, a bel- és külkereskedelmi kapcsolatok elősegítésével, a (tovább)képzés és szakmai felvilágosítás kérdéseivel, valamint a kialakuló köztestületi jellegnek megfelelően bizonyos esetekben átvállalták az állami szakigazgatás egyes feladatait. A másik csoport még az elsőnél is heterogénebb tábort alkotott (és alkot mind a mai napig). A szakmai kamarák körébe a valamilyen közös szellemi szabadfoglalkozást űző, elsődlegesen értelmiségi pályák tartoztak. Az 1867 utáni időszakban e csoportba sorolandók az ügyvédi, közjegyzői, mérnöki, orvosi kamarák, valamint a korszak végén létrehozott sajtó-, illetve színművészeti és filmművészeti

⁵ A Magyarországon több mint százötven éve működő kamarákat nem lehet egységesen vizsgálni. A polgári korban egymástól függetlenül létrejövő szervezetek között – éppen a fenti meghatározottság révén is – alapvető és markáns különbségek mutatkoznak. Mivel az egyes kamarákat általában külön-külön, önálló törvényi szabályozás útján állították fel, önkormányzatuk jellege és gyakran mértéke, valamint érdekképviseleti erejük és tevékenységük aktivitása is eltérő volt, az „ab ovo kamarai autonómia” nem lehet tudományos vizsgálatunk tárgya, mindössze a különböző „kamarai autonómiák” mibenléte és mértéke.

kamara. Ezek a szervezetek mellett, hogy a gazdasági kamarák feladatköréhez hasonlóan ellátták az adott szakma érdekképviseletét, képzésének és szakmagyakorlásának szabályozását, valamint átvettek velük kapcsolatos államigazgatási funkciókat, még fegyelmi bíraskodási jogkörrel is rendelkeztek tagságuk felett.⁶

Végeredményben elmondhatjuk, hogy az általunk vizsgált 1848 és 1940 közötti időszakban „a kamarai intézmény a maga törvényes rendeltetésénél fogva mintegy összekötő kapocsként szerepel az állami közigazgatás és a gyakorlati élet között s a kamarák az állami közigazgatással szemben a gondozásukra bízott közgazdasági [valamint szakmai – Z. P. K.] érdekek törvényes szakképviselteként jelennek meg”.⁷

Kamarák létrejötte Magyarországon

A kamarai intézmény Európában francia hatásra alakult ki és terjedt el. Ez a kontinentális autonómiamodellel alapjaiban tér el a párhuzamosan kifejlődő, angolszász mintájú, ténylegesen a szabad egyesülések alapján álló kamarai rendszertől.⁸ Az első kereskedelmi kamarának nevezett hivatalos érdek-képviseleti és tanácsadó szervezetet XIV. Lajos 1700-ban kiadott rendelete hozta létre, és a francia forradalom rövid intermezzóját követően Napóleon konzuli tevékenységével, majd hódító hadjárataival terjedt el Európában.⁹ Későbbi fejlődésére jelentős hatást gyakorolt a német önkormányzatiság és gazdaságfilozófia eszmerendszere is, különösen a korábban már említett Lorenz von Stein munkássága.

⁶ A szakmai kamarák altípusai az egyes európai országokban igen sokrétűek lehetnek (lehetnek). Így megtaláljuk közöttük a különböző jogi és gazdasági tanácsadói kamarákat (vagyis a közjegyzők és ügyvédek mellett a szabadalmi ügyvivők, a bírósági végrehajtók, az igazságügyi szakértők, a könyvvizsgálók, az adótanácsadók, revizorok szakmai önkormányzatait), az egészségügyi kamarákat (az orvosok mellett később önálló kamarát kaptak egyes európai országokban a fogorvosok, az állatorvosok, a gyógyszerészek, az egészségügyi szakdolgozók, a pszichoterapeuták, a védőnők). Szintén jelentkeznek a mérnöki és építész kamarák mellett a földmérők, a magánnyomozók, a sportügyben foglalkoztatottak vagy a vadász-szakma érdekképviseletet. Lásd Winfried KLUTH (SZERK.): *Handbuch des Kammerrechts*. Nomos, Baden-Baden, 2005. 179–184.

⁷ SZÁVAY Gyula: *A magyar kamarai intézmény és a budapesti kamara története 1850–1925*. BKIK, Budapest, 1927. 441. – Ezt a nézetet erősíti a hazánkban is elterjedt német jogfelfogás, amely ezen intézményeket a „funkcionális önkormányzat” kifejezéssel illeti. Lásd Winfried KLUTH: *Funktionale Selbstverwaltung. Verfassungsrechtlicher Status–verfassungsrechtlicher Schutz*. Mohr–Siebeck, Tübingen, 1997.

⁸ A kamaratípusokról lásd STRAUSZ Péter–ZACHAR Péter Krisztián: *Gazdasági és szakmai kamarák Magyarországon és az Európai Unióban*. L'Harmattan, Budapest, 2008. 15–31.

⁹ Lásd ehhez FRITZ Péter: *A magyar kereskedelmi és iparkamarák keletkezésének, fejlődésének és működésének története 1850–1896*. BKIK, Budapest, 1896. 9.; DICZIG Alajos–RADÓ Dezső: *A kereskedelmi és iparkamarák hazánkban és külföldön*. Debrecen, 1938.

Mindennek nyomán, noha a kontinentális kamara a szervezetben összefogott kör érdek-képviselési intézményévé vált és jóval kiterjedtebb feladatköröket látott el, mint a párhuzamos angolszász szervezetek, egyben a mindenkori hatalom is sokkal jobban érvényesíthette befolyását fölötte. Az első szervezettípus a gazdaságban bontakozott ki: első intézményként Európában mindenütt a kereskedelmi és iparkamarák alakultak meg. Struktúrájuk volt az a minta, melyeket követve megszületett a szabad érdekképviselésekkel és egyesülésekkel szemben a hivatalos, törvényes érdek-képviselési intézmény.

A Habsburg Birodalom területén a napóleoni háborúk hatására jött létre az első kamara: 1811-ben az akkor Párizs befolyási övezetébe tartozó Lombardia és Velence területén alapítottak kereskedelmi kamarákat, amelyek Napóleon bukása után sem szűntek meg.¹⁰ Ezzel párhuzamosan – szintén a francia csapatok megjelenését követően – Fiumében állítottak fel 1811 novemberében kereskedelmi és iparkamarát, amely azonban a francia csapatok távozása után (1814 októberétől) felhagyott működésével.¹¹

A szorosabb értelemben vett Magyarország területén egészen 1848-ig nem történt hasonló kísérlet. A békés forradalommal létrejövő első alkotmányos magyar minisztérium azonban – a francia és itáliai példák alapján – meg volt győződve a céhrendszer túlhaladottságáról, a kereskedelemben és az iparban szükséges modernizációról, így maga lépett fel e téren kezdeményezően. Csakhogy a szabadságharc viharai közepette nem maradt ideje a kamarai struktúra kidolgozására és megvalósítására.¹² Érdekes módon a bécsi kormányzat ugyanebben az időben sikeresen kezdte meg a kamarai intézmény megszervezését: 1848. október 3-án úgy döntött, hogy a kötelező tagság elve alapján létre kell hozni a kereskedelmi kamarát mint a kereskedelmi minisztériumnak alárendelt tanácsadó testületet.¹³ A szabályozás nyomán csupán egy kamara

¹⁰ Szerepüket – a céhrendszerrel szembeni újkori struktúrájukat – korabeli elnevezésük is jól mutatta: *camere di commercio, arti e manifatture*. Lásd Kurt RETTER: *Die Wirtschaftskammer-Organisation*. Verlag Österreich, Wien, 1997. 58.

¹¹ A fiumei kamaráról lásd FRITZ Péter: i. m. 16–17. valamint SÁRKÖZI Zoltán: A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara hivataltörténete. *Levéltári Szemle*, 1967/1. 55–107., itt 60.

¹² Az első felelős magyar kormány kamarával kapcsolatos lépéseire vonatkozóan lásd FRITZ Péter: i. m. 18–20. és SÁRKÖZI Zoltán: i. m. 61.

¹³ „A kereskedelmi kamarák mint tanácsadó intézmények azt az általános feladatot kapják, hogy minden ipari és kereskedelmi kérdésben kívánalmakat és javaslatokat tegyenek tárgyalásuk tárgyává, és ezekről felszólításra, vagy akár anélkül nézetüket és véleményüket az ipari szorgalom és a forgalom fenntartása és előmozdítása érdekében a hivatal tudomására hozzák.” *Erlaß des Ministeriums für Handel, Gewerbe*

jött létre Bécs központtal, de már viszonylag széles jogkörrel. A kereskedelem és az ipar általános érdekeinek képviselője mellett javaslatokat terjeszthetett fel a kereskedelemmel és az iparral kapcsolatos törvények javítására, sőt véleményét a törvényjavaslatok előkészítése során ki kellett kérni; továbbá részt vállalt a vámtarifák megállapításában, a kereskedelmi diplomaták kinevezése ügyében személyi javaslatot tehetett, mindemellett pedig kimutatásokat és jelentéseket kellett készítenie.

A kormányzati befolyást biztosította, hogy a kamarai gyűlésen nemcsak a tagok, hanem a tartományi kormány és a helyi önkormányzat elnöke is részt vehettek, ugyanakkor a kamara szervezeti önállóságot kapott, ügyrendjét maga állapíthatta meg. Működési költségeit nem a tagságra hárították, hanem a központi kormányzat, a tartományi vezetés, illetve a helyi közigazgatás vállalta egyenlő arányban magára.

Az Osztrák Császárságot megrázó 1848/1849-es eseményeket követően a kormányzat a kamarai struktúrában megfelelő eszközt látott a közigazgatás modernizációjára, az állam működésének segítésére és az ezzel párhuzamos centralizációra; ezért a bécsi kormány elhatározta, hogy az itáliai tartományokban már több évtizedes múltra visszatekintő kereskedelmi kamarai struktúrát a többi örökös tartományban is meghonosítja. A Lajtán innen és túl megvalósítani kívánt uniformizálás és központosítás szellemében fogant az 1850. március 18-án szentesített, majd március 26-án Karl Ludwig Bruck báró, kereskedelmi miniszter által közzétett uralkodói parancs. Ez rendelkezett a kamarai rendszer kiépítéséről a Császárság és a Magyar Szent Korona országaiban egyaránt.¹⁴ A határozat ezt a lépést nemcsak a kereskedelem és az ipar előmozdításának szándékával indokolta, hanem megállapította, hogy az a birodalmi egység megteremtésének is elengedhetetlen előfeltétele politikai és gazdasági téren egyaránt.¹⁵

A rendelet hangsúlyozta a kamarai szervezetek önállóságát, függetlenségét, önszerveződő mivoltát és az állami intézményektől eltérő jellegét, mozgásterüket mégis nagyon szűkre szabta: az egyes érdekképviseltek csupán felettes miniszteri engedéllyel léphettek kapcsolatba egymással –

und öffentliche Bauten, enthaltend die auf Grundlage des Beschlusses des hohen Ministerrathes vom 3. Oktober 1848 erlassenen provisorischen Bestimmungen in Betreff der Errichtung von Handelskammern. A magyar fordítást közli ZACHAR Péter Krisztián: *Az osztrák gazdasági kamarák hivatal- és autonómiatörténete. KÚT – Az ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola kiadványa*, 2006/2–3.

¹⁴ SÁRKÖZI Zoltán: i. m. *Levéltári Szemle*, 1967/1. 61.; DICZIG Alajos–RADÓ Dezső: i. m. 169.

¹⁵ A jogszabály szövegét közli: GERGELY Jenő (szerk.): *Autonómiák Magyarországon 1848–2000*. 3. k. L'Harmattan, Budapest, 2005. I. k. 22. sz. dokumentum. (*Császári kereskedelmi miniszteri rendelet a kereskedelmi és iparkamarák felállításáról*, 1850. március 26.) 517–527.

ez pedig komoly visszalépést jelentett az 1848-as szabályozáshoz képest. A kötelező kamarai tagság mellett megmaradt a szervezetek tanácsadó és véleményezési jogköre is, mely utóbbit akár felülről érkező felszólítás, felkérés nélkül, önálló felterjesztés révén is gyakorolhatták.

Változott viszont a szervezet finanszírozása: már nem a központi, tartományi és helyi igazgatás tartotta fenn a kamarát, hanem a tagságra kivetett kamarai illetékből kellett gazdálkodnia. Az autonómia működésének alapfeltétele elvben a megfelelő pénzügyi háttér megteremtése, ám a forrásainkból egyértelműen kiderül, hogy a kamarák folyamatosan gazdasági és likviditási gondokkal küszködtek. A kamarák költségvetés-előirányzatát a kereskedelmi miniszter hagyta jóvá, az abban szereplő kiadások fedezése pedig a legszélesebb értelemben vett kamarai tagság, vagyis az adott kamara területén tevékenykedő összes kereskedő és iparos feladata lett volna az évente rájuk kivetett kamarai tagdíj segítségével. A tagdíjak beszedése azonban folyamatosan akadózott, noha igyekeztek azokat az egyenes adókkal egyidejűleg behajtani.¹⁶

A kamarák a bécsi kereskedelmi minisztérium alá tartoztak; ezt a felettes hatóságot nemcsak a tanácskozásaikról voltak kötelesek értesíteni, de jegyzőkönyveiket, éves számadásukat és minden határozatukat is kötelesek voltak megküldeni neki. Emellett – különösen a pest-budai kamara esetében – a kereskedelmi miniszternek jogában állt a tanácskozássra biztost küldeni, akinek nem volt ugyan szavazati joga, de bármikor szót kérhetett, és első kézből tájékoztathatta a Helytartóságot, illetve a minisztériumot az üléseken történekről.¹⁷ Összesen 11 kamarát állítottak fel a Magyar Szent Korona országainak területén, kamarai központ lett Debrecen, Kassa, Temesvár, Kolozsvár, Brassó, Eszék, Zágráb és Fiume is. A kamarák így félig hivatalos, félig pedig autonóm testületekké lettek.¹⁸

Az ilyen keretek között megindult munka során a kamarák olyan kérdésekkel foglalkoztak, mint az 1848-as Kossuth-bankók kárpótlás nélküli elértéktelenítése, a bankkérdés rendezése, az osztrák nemzeti bank megnyitott fiókjának dotációemelése, a dunai gőzhajózás monopolizálásának veszélyei, a közúthálózat fejlesztése, a vasútvonalak kiépítése, a szabad verseny és ezzel az iparszabadság teljes megteremtése, Pesten egy átmeneti raktár és egy külföldi mintára szervezett kereskedelmi felső-

¹⁶ Magyar Országos Levéltár (MOL) Z 195 (A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Általános Iratai) 1. cs. 18 562/1851 (1851. október 20.), valamint 20 122/1851 (1851. november 14.)

¹⁷ Lásd az említett császári pátens 24. és 34. §-ait.

¹⁸ SÁRKÖZI Zoltán: i. m. 62.

iskola,¹⁹ valamint egy téli kikötő és egy áru- és értéktőzsde létesítése.²⁰ A pesti kamara egyik első jelentése általános problémaként említette a kereskedők és az iparosok nehéz helyzetét, a kormányzat akadályozó lépéseit; ezért kérte, hogy mielőbbi hívják össze a magyar országgyűlést, amely megfelelő gazdaságpolitikai döntéseket hozhatna az ország érdekében.²¹ Szintén a kamarák hatáskörébe tartozott a gazdaság, a kereskedelem fellendítésének gyakorlati elősegítése is. Így a kamara pártfogolta és elősegítette a magyarok részvételét a külföldi vásárokon; ez ugyanis a kamara véleménye szerint rendkívül jó lehetőséget nyújtott a kereskedelmi kapcsolatok kiépítésére és a távoli piacokon való bemutatkozásra. A kamara a kereskedelmi minisztérium kérésére magára vállalta a jelentkezők részletes tájékoztatását, a kiállításon való megjelenésük elősegítését, sőt a kiállításra bejegyzett termékek továbbítását is állami költségen.²²

Az Októberi Diploma kiadása nyomán vita indult meg Magyarországon a kamarák jövőjéről. Akadtak, akik nyíltan a kereskedelmi és iparkamarák megszüntetése érdekében léptek fel, mivel azokat a neoabszolútizmus gyermekének, sőt kimondottan törvényellenesnek tartották. Ebben a helyzetben a budai Helytartótanács 1861 februárjában a kereskedelmi és iparkamarákhoz fordult: véleményezzék, miként lehetne ezt az intézménytípust beilleszteni az új, alkotmányosnak tekintett struktúrákba.²³ A kérdésre többek között a debreceni és a pest-budai kamara is válaszfeliratot készített. Szerintük az eddigi kinevezési gyakorlat helyett alkotmányos választások révén kell a kamarák autonómiáját garantálni és a jogos működés alapjait lefektetni. A tervezetekben szó esik az esetleges mezőgazdasági, illetve gazdasági-gyáripari kamara felállításáról, valamint első ízben a kamara keretében működő két szekció szétválasztásáról és önálló kereskedelmi, valamint ipari kamara létrehozásáról is. A kamarák küldöttei évenként gyűljenek össze a fővárosban, ily módon alkossanak egyfajta közgazdasági értekezletet, avagy a kormány keres-

¹⁹ A kereskedelmi szakoktatás első előterjesztője Appiano József, a pesti kamara elnöke (1851–1852, 1854–1856) volt, akinek javaslatára 1856-ban ténylegesen elindultak azok az előkészületi munkálatok, melyek nyomán 1857. november 1-jén megnyitotta kapuit a pest-budai Kereskedelmi Akadémia. Erről bővebben lásd SZUPPÁN Vilmos: *A Budapesti Kereskedelmi Akadémia emlékkönyve (1857–1907)*. Budapest, 1907; valamint SZÉKÁCS Antal: *Kereskedelmi iskoláink és a gyakorlati élet*. Grill Nyomda, Budapest, 1903.

²⁰ Ezekről a témakörökről lásd részletesen FRITZ Péter: i. m. 52–58.; SZÁVAY Gyula: i. m. 201–249.

²¹ SÁRKÖZI Zoltán: i. m. 63.

²² Az 1854. évi müncheni vásárról lásd például: *Pester Lloyd*, 1854. január 6. („Die Pest-Ofner Handels- und Gewerbekammer an die Industriellen ihres Distriktes“), 1854. március. 2. („Rundschreiben der Pest-Ofner Handels- und Gewerbekammer an sämtliche Industriellen und Produzenten ihres Distriktes betreffs der Beschickung der Industrieausstellung in München“) OSZK, mikrofilmtár, FM3/775 1. és 2. tekerés.

²³ FRITZ Péter: i. m. 68–69.

kedelmi főtanácsát.²⁴ Végül azonban nem kerülhetett sor valós reformokra, a kamarák a megszokott keretek között működtek tovább, jogi helyzetüket és autonómiájuk mértékét csak a polgári jogállamba való átmenet során tisztázták.

A kamarák „fénykora” a dualizmus kori Magyarországon

Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés hatására a magyarországi, illetve a Lajtán túli kamarai struktúrák is változtak. A kamarák véleményének meghallgatása után Gorove István kereskedelmi miniszter kidolgoztott egy törvényjavaslatot, amelyet Andrássy Gyula gróf miniszterelnök 1868 márciusában a képviselőház elé terjesztett. A tervezet sok szempontból előbbre lépett az 1850-es osztrák kamarai renDELETEH képest: liberálisabb alapokra helyezte a kamarákat, biztosította tényleges autonómiájukat és szabad mozgásterüket. A törvényjavaslatot alig egy hónap alatt megtárgyalták, majd a képviselőházban 1868. április 20-án, a főrendiházban április 27-én elfogadták a viták során született kiegészítésekkel és módosításokkal. I. Ferenc József pedig már 1868. április 30-án szentesítette a törvényt, amelyet 1868. május 4-én a képviselőházban, 5-én pedig a főrendiházban ki is hirdettek.²⁵

Az 1868-as kamarai törvény jóval szabadabb mozgást és több önállóságot biztosított, mint az 1850-es uralkodói pátens. Az általános és kötelező érdekképviselet elve megmaradt, megszűnt azonban a felettes kereskedelmi miniszter azon korábbi joga, hogy indoklás nélkül, bármikor feloszlathatja a kamarát. A közgyűlés tagjainak száma megnőtt; felszámolták a kereskedők dominanciáját és a vidéki iparosoknak, kereskedőknek is lehetőségük nyílt rá, hogy nagyobb súllyal részt vegyenek az autonómiaszervezet életében. Ennek köszönhetően a kamarák fejlődését hosszú időre meghatározó 1868. évi VI. törvény színvonalára több tekintetben megközelítette a csaknem három évtizeddel később, 1897-ben kiadott porosz kamarai törvényt.²⁶

²⁴ A budapesti kamara feliratát lásd SZÁVAY Gyula: i. m. 252–256.

²⁵ A kamarai törvény előkészítésének és elfogadásának körülményeire lásd *Az 1865/8-iki országgyűlés nyomtatványai, képviselőházi irományok*. IV. k. 195. sz.; valamint FRITZ Péter: i. m. 104–109.; SÁRKÓZI Zoltán: i. m. 64–65.

²⁶ Az 1850-es pátenssel és az 1868. évi kamarai törvény nyomán létrehozott szervezeti struktúrával és kamarai belső működéssel, valamint az autonómiát biztosító rendelkezésekkel kapcsolatban lásd ZACHAR Péter Krisztián: *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara ügyrendje 1904. KÚT – Az ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola kiadványa*, 2004/1.

A végrehajtásra kiadott rendelet, majd az 1868-as horvát–magyar közjogi rendezés nyomán, valamint a későbbi (elsősorban Baross Gábor miniszterségéhez köthető) átalakítások és újjászervezések következtében összesen 20 kereskedelmi és iparkamara jött létre a dualizmus kori magyar államterületen.²⁷

Az Osztrák–Magyar Monarchia mintegy fél évszázados története során a kereskedelmi és iparkamarák három nagy területen tevékenykedtek. Először is fontos és egyre bővülő *közhatósági* feladataik voltak. Itt a számadatok alapján az oroszlánrészt a központi közigazgatástól átvett közhatósági feladatok jelentették; a törvényhozás ugyanis a kamarákra ruházta az áruvédjegyek, mustrák és minták lajstromozását, a közhatósági szállítmányozók megbízhatósági tanúsítványainak kiállítását, a cégbejegyzések ellenőrzését, a származási bizonyítványok kiállítását és számos további hasonló közfeladatot. Ugyancsak ebbe a feladatkörbe sorolandó a minisztériumi megkeresésre adandó felvilágosítások, statisztikai összeállítások és adatsorok, szakértői vélemények megküldése. A második csoportba, a *véleményező* tevékenységbe kell sorolnunk a minisztérium által a kamarákhoz eljuttatott törvény- és rendelettervezetekről alkotott kamarai véleményeket, a kamarai küldöttek megjelenését, az egyes minisztériumi szakbizottságokban de a nemzetközi konferenciákon való szereplést is. A kamarák harmadik feladatköre a saját javaslataik előterjesztése, amelynek előfeltétele az volt, hogy törekedjenek a tagság belső érdekközösségére és ennek nyomán a gazdaságban érintettek összességének képviselőitére.

A kamarai autonóm tevékenységet vizsgálva, a teljesség igénye nélkül, megemlítem még, hogy a kereskedelmi és iparkamarák nagy részt vállaltak az 1872-es ipartörvény kidolgozásában. Több ízben is rámutattak a vasúti szállítás, a rakhelyek és pályaépítmények elégtelenségére, felhívták a figyelmet a dunai vasúti hidak megépítésének szükségére, a távírhálózat és a nemzeti bank igényére. De ugyanígy a kamarákat kérték fel például a pesti Kereskedelmi Akadémia létesítésének, vagy az osztrák örökös tartományok és Magyarország közötti vám- és kereskedelmi szövetség módosításának véleményezésére. A kamarák küldöttei részt vehettek például az ipartörvényt megvitató bizottmányi üléseken, a vallás- és közoktatási miniszter által létrehozott országos közoktatási tanácsban, a közlekedési minisztérium vasúti díjszabásról szóló értekezletein, ké-

²⁷ E kamarák a következő központtal szerveződtek: Budapest, Pozsony, Sopron, Kassa, Debrecen, Temesvár, Kolozsvár, Brassó, Fiume (1850/1868), Arad (1872), Zágráb, Zengg, Eszék (1876), Miskolc (1880), Pécs (1881), Szeged, Győr, Besztercebánya, Nagyvárad, Marosvásárhely (1890).

sőbb pedig az Országos Ipartanácsban, illetve az Országos Közlekedési Tanácsban is.²⁸ A javaslatok, véleményezések előkészítésére a kamara általában *ad hoc* bizottságot jelölt ki, amely „a szakértők s a kereskedők és iparosok testületeinek bevonásával ankétokon vitatta meg a szóban forgó témát és alakította ki a kamarai véleményt”.²⁹ Korszakos jelentősége volt annak, hogy a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara felvállalta: a kereskedelem fejlesztése érdekében országos kiállítást és vásárt szervez. Ennek a kezdeményezésnek köszönhetően született meg a Millenniumi Kiállítás, majd 1906-tól a Márcziusi Vásár, végül pedig 1925-től a Budapesti Nemzetközi Vásár.³⁰

Noha a kereskedelmi és iparkamarák működésére és szervezetére nézve a dualista Magyarországon több reformelképzelés is megfogalmazódott, nem került sor a kamarai törvény módosítására. A korszakban az egyetlen, lényegi változás az volt, hogy kísérletet tettek egy országos joghatóságú kamarai központ létrehozására. Ez a központ az egyes kamarák helyett – amelyek elsősorban saját kerületük érdekeinek képviselőit hivatottak – egységes testületként juttatta volna kifejezésre álláspontját a kormánnyal és a közélet bármely faktorával szemben. Végül azonban, hosszas tárgyalások után csak a magyar kamarák Országos Közös Irodáját alakították meg. A Közös Iroda azonban nem vált, nem válhatott a kamarák felett álló csúcsszervvé, jogosítványait ugyanis az egyes érdekképviselőktől kapta, autonómiája pedig egyedül saját belső szervezeti szabályzatának kidolgozására terjedt ki. A külvilág felé is csupán a kamarák kifejezett kérésére és engedélyével nyilvánulhatott meg.³¹

²⁸ MOL Z 195 BKIK Általános Iratok. Iktatókönyvek. 1538. k. (1869–1875. évek) 143/1869. i. sz. (1869. szeptember 10.); 111/1871. i. sz. (1871. január 18.); 648/1870. i. sz. (1870. május 5.); 1145/1873. i. sz. (1873. augusztus 14.); 37/1870. i. sz. (1870. január 19.); 140/1872. i. sz. (1872. február 1.); 1411/1874. i. sz. (1874. augusztus 5.), valamint MOL Z 195 BKIK Általános Iratok. Mutatók 1905/a-b. k. (1907–1910. évek) 22 263/1907. és 22 452/1907. i. sz.

²⁹ *Fejezetek a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara életéből.* Felelős szerk.: BOGNÁR Nándor. Kamarapressz, Budapest, 1997. 19.

³⁰ Lásd erről bővebben ZACHAR Péter Krisztián: A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara és a kereskedelemfejlesztés a Budapesti Nemzetközi Vásár tükrében. In: *Tudás és versenyképesség pannon szemmel. Pannon Gazdaságtudományi Konferencia tanulmánykötet. I.* Pannon Egyetem, Veszprém 2006. 267–272.

³¹ MOL Z 195 2. t. 470. cs. A 21 797 sz. A Pozsonyi Kereskedelmi és Iparkamara körlevele (1915. december 1.); továbbá a 33 782/1916. sz. irat (píszkozat, fogalmazvány a kamarai központról folytatott tárgyalásokról); A magyar szent korona országai kereskedelmi és iparkamaráinak országos értekezletei, továbbá a kamarák által létesített közös iroda dolgában megállapított vázlatos szervezeti szabályok. A kamarák Közös Irodájának dokumentumait közli: *Autonómiák Magyarországon 1848–1998. Tanulmányok.* Főszerk.: GERGELY Jenő. ELTE, Budapest, 2004. 124–130. Lásd még bővebben SZÁVAY Gyula: i. m. 575–579.

A kereskedelmi és iparkamarák, különösen a budapesti, jelentős szerepet töltek be a magyar gazdaság stabilizálásában és működőképességének fenntartásában az első világháború idején is. Bizonyította szerepét a gazdaságszervezésben és a nyersanyag-, valamint a forráselosztásban, amely lehetővé tette, hogy az intézmény – túlélve a trianoni békediktátum és a Tanácsköztársaság okozta megrendülést – a két világháború közötti időszakban hozzá tudjon járulni Magyarország újjáépítéséhez.³²

A dualista monarchia időszakában Magyarországon még két kamarai szervezetet állítottak fel. Hosszas előkészületek után, 1874-ben jött létre az ügyvédi és közjegyzői kamarák struktúrája. Ennek megalkotásában jelentős szerepük volt a kiegyezés előtt létrehozott jogászegyleteknek.³³ Az 1874-es törvény előkészítéséhez 1871-ben fogtak hozzá, és végül 1874. december 4-én szentesítette Ferenc József és december 10-én, illetve 12-én hirdette ki az országgyűlés.³⁴ Az 1874. évi XXXIV. törvénycikk kötelező kamarai tagsághoz kötötte az ügyvédi hivatás gyakorlását, és az újonnan felállított szervezetek az ügyvédség legfőbb önkormányzati testületeivé váltak. A kereskedelmi és iparkamarákhoz hasonlóan az ügyvédi érdekképviselők is regionális autonómiák lettek, amelyek főleg nem szerveztek országos központot.³⁵

A kamarák feladata: az ügyvédi kar erkölcsi tekintélyének megóvása, az ügyvédek érdekvédelme, kötelességeik teljesítésének ellenőrzése, illetve jogszolgáltatás a tagságnak. A kamarák orvosolták tehát az ügyvédek problémáit. Emellett fontos feladatuk volt, hogy véleménynyilvánítással és javaslattétellel segítsék a tervezett reformokat. „Ezenkívül az ügyvédi kamarák a fegyelmi hatóságot, a kamara lajstromaiban bevezetett ügyvédek és ügyvédjelöltek felett, a jelen törvény határozatai szerint gyakorolják.”³⁶ Feladataik ellátására a kamarák saját költségvetéssel rendelkeztek,

³² A háborús részvétellel kapcsolatban lásd RIGÓ Balázs: *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara részvétele az első világháborús hadigazdaságban*. Kézirat, megjelenés alatt.

³³ Az első ügyvédegylet Pest-Budán jött létre 1865-ben, majd 1870-től Pest-Budán megalakult a Magyar Jogászegylet elnevezésű szervezet, amely az ügyvédség önszerveződését kívánta elősegíteni. Lásd HOLLÓS László–PAPP Sándor: *A Debreceni Ügyvédi Kamara története 1875–1987*. Debrecen, 1995. 7. és HORVÁTH Sándor–DOMONKOS–TUBA László: *A Győri Ügyvédi Kamara története*. Győr, 2000. 14–15.

³⁴ HOLLÓS László–PAPP Sándor: i. m. 10.

³⁵ A végrehajtási rendeletek értelmében az alábbi székhellyel jöttek létre az ügyvédi kamarák: Arad, Balassagyarmat, Besztercebánya, Brassó, Budapest, Debrecen, Eger, Eperjes, Győr, Gyulafehérvár, Kassa, Kecskemét, Kolozsvár, Máramaros-Sziget, Marosvásárhely, Miskolc, Nagyvárád, Nagyszében, Pécs, Pozsony, Sopron, Szabadka, Szatmárnémeti, Szeged, Székesfehérvár, Szombathely, Temesvár, Zalaegerszeg. Lásd 35 365/1874 IM. rendelet. *Rendeletek Gyűjteménye, 1874*. 355–357.; 31 632/1875 IM. rendelet. *Magyarországi Rendeletek Tára, 1875*. 551–552.

³⁶ 1874. évi XXXIV. törvénycikk. 19. §. *Corpus Juris Hungarici*.

amelyet a kamarai tagok által fizetett tagdíj fedezett. Az igazságügy-miniszter a horvátországi érdek-képviselői struktúrák kialakításáról nem rendelkezett, ugyanis az 1868. évi XXX. törvénycikk értelmében Horvát- és Szlavónország igazságügyi autonómiát élvezett.

Akárcsak a kereskedelmi kamarák esetében az 1868-as, az ügyvédség történetében is meghatározó jelentőségű maradt az 1874-es szabályozás, hiszen amíg a Monarchia fennállt, nem módosították lényegesen. Bár az ügyvédi reform gondolata (akárcsak a kereskedelmi kamarák reformtörekvése) időről időre napirendre került, nem sikerült keresztülvinni. 1886-ban Dell Ádámi Rezső készített tervezetet az igazságügy-miniszter megbízásából az ügyvédi reformra, de ez a kísérlet, akárcsak az 1898-as reformkezdeményezés, eredmény nélkül tűnt el a történelem süllyesztőjében.³⁷ A kamarák az új ügyvédi rendtartás kérdését számos korabeli követeléssel kapcsolták össze, így napirenden tartották az ügyvédi nyugdíj és a szociális ellátások szabályozásának kérdését, a telekkönyvi és hitelviszonyok rendezéséről és a polgári perrendtartás életbe léptetéséről szóló törvényeket. Az ügyvédség egyes sérelmeit – a bírói és az ügyvédi pálya közötti átjárhatóság, a munkakörök leírása stb. – csak 1913-ban orvosolták az 1913. évi LIII. törvénycikk megalkotásával.³⁸

Az ügyvédi kamarák – szemben a kereskedelmi és iparkamarák szerteágazó munkájával – elsődlegesen az ügyvédség szakmai életével foglalkoztak. Az ügyvédi kamarák tevékenysége a dualizmus alatt végig a belső működés hatékonyabbá tételére és a tagság érdekeinek képviselőtére összpontosult. Kevesebb energiájuk maradt az igazságszolgáltatás átfogóbb kérdéseinek vizsgálatára és az észlelt problémák kiküszöbölésére vonatkozó javaslatok készítésére. Jól mutatja ezt a közgyűlések fennmaradt jegyzőkönyveinek tárgysorozata, valamint az a tény, hogy a kamarák költségvetésében mindössze az irodabérlet és az irodai munka, továbbá az alkalmazottak kiadásai, a könyvtár beszerzései és a fegyelmi vizsgálatok költségei szerepeltek.³⁹ A közgyűlések tárgyköre így fessett: az éves jelentések elfogadása, az ügykezelésre vonatkozó statisztikák, a tisztviselők megválasztása, a választmány beszámolójának elfogadása, illetve a tagok önálló indítványai, pártfogó ügyvédek kiküldése és a fegyelmi ügyek tárgyalása. Az ügyvédi kar érdekképviselőiteinek fontos követelése volt, hogy növeljék az adott kamarai kerületben tevé-

³⁷ HOLLÓS László–PAPP Sándor: i. m. 39.

³⁸ Uo. 39.

³⁹ Bács-Kiskun megyei Önkormányzat Levéltára. Kecskemét (BKmÖL) IX. 235a. A Kecskeméti Ügyvédi Kamara iratai. Általános iratok. 21/1883. sz., 65/1889. sz., 65/1894. sz. irat.

kenykedő bírák számát, és tegyék átjárhatóvá az ügyvédi és a bírói területet. Emellett az ügyvédség jól felfogott érdekében követelték a zugírázat visszaszorítását.⁴⁰ Ezzel szemben a kereskedelmi és iparkamarák sokkal színesebb, az ország szinte minden ügyével foglalkozó jegyzőkönyveket hagytak ránk.

Az ügyvédi kamarákkal egy időben jöttek létre a közjegyzői kamarák; ezek is szakmai szempontok alapján kidolgozott, kötelező tagságú kamarai önszerveződések voltak. Az 1874: XXXV. tc., a közjegyzői rendtartás értelmében, az ország 182 pontján hozott létre közjegyzői állásokat, amelyeket összesen 10 közjegyzői kamarába szerveztek.⁴¹ Ezek alapján szakmai testületeknek – a fentiekben említett funkcionális önkormányzatok korai megnyilvánulásának – tekinthetők, autonómiájuk az önszerveződésen túl nem játszott nagyobb szerepet a korszakban.

Kamarai autonómiák a trianoni Magyarországon

A Horthy-korszak, amelyet – az 1918/19-es forradalmi időszak törekvéseivel ellentétben – számos szempontból a dualista Magyarország folytatásának tekinthetünk, kezdetben elősegítette és támogatta a polgári berendezkedés liberális felfogását tükröző kamarai érdek-képviselési rendszer kiépülését és kiteljesedését. Megállapíthatjuk, hogy a kiépült és tovább élő gazdasági-szakmai kamarák a korabeli társadalmi, gazdasági, de néha még a politikai életnek is olyan tényezőjévé váltak, amelyekkel a politikai döntéshozatalban is számolni kellett. Szakmai tanácsokkal, javaslatokkal segítették a kormányzat törvény-előkészítő munkáját, az általuk megjelenített terület fejlődését igyekeztek előmozdítani, biztosítani a képviselt társadalmi réteg és a politikai vezetés közötti kapcsolatot. Kiemelt feladatuk volt a szakmai érdekképviselés is.

Nézzük először a gazdasági kamarák autonómiáját és fejlődését. A kereskedelmi és iparkamarák – az ország jelentős területi megcsonkítása és a gazdasági válsághelyzet ellenére is – megerősödve kerültek ki az első világháborús megpróbáltatásokból. Tevékenységükkel bizonyították, hogy képesek együttműködni a kormányzattal, ugyanakkor az adott körülmények között folyamatosan szem előtt tartják az általuk képviselt

⁴⁰ Uo. IX. 235a 21/1883. sz., 65/1889. sz., 37/1885. sz. valamint 121/1902. sz. irat.

⁴¹ Ezek központjai Arad, Budapest, Debrecen, Kassa, Kolozsvár, Pécs, Pozsony, Szeged, Szombathely és Temesvár voltak. Lásd 4164/1874. IM sz. rendelet és 13 356/1875. sz. IM rendelet.

gazdasági kör érdekeit. Feladataikat és struktúrájuk főbb elemeit továbbra is az 1868. évi VI. törvénycikk szabályozta, amelyet csak az 1934. évi XX. törvénycikk módosított néhány pontban. Trianon hatására a korábbi kamarai központokból mindösszesen hét kereskedelmi és iparkamara működött tovább: Budapest, Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs, Sopron és Szeged. E hét szervnek 1930-ban összesen 351 ipartestület és több mint százezer magánszemély volt a tagja,⁴² ami önmagában is mutatta jelentőségüket a korabeli magyar gazdaságban. Továbbra is maguk határozták meg az ügyrendjüket, választották meg a tisztviselőiket, ugyanakkor a korszakban általánosan érvényesülő centralizációs törekvésektől a kamarák sem mentesültek. A felügyeletet gyakorló kereskedelemügyi miniszter erőteljesebben beleszólt a közgyűlés összetételébe, illetve a kamarák sürgős esetekben sem kerülhették ki a szakminiszteriumot, és nem fordulhattak az esetleg érintett egyéb kormányzati szervekhez.⁴³ A centralizációs törekvés találkozott a kamaráknak azzal a felismerésével, hogy „céljaikat csakis a náluk sokkal potensebb kormányzattal együttműködve tudják elérni, ezért a legtöbb esetben kooperációra, nem pedig konfrontációra törekedtek”.⁴⁴

Ez a megállapítás érvényesnek tekinthető az agráriumban kialakuló új autonómia-szervezetekre is. A gazdasági kamarák körében nagy változást jelentett, hogy 1920-ban megalkották a mezőgazdasági érdekképviselőtről szóló törvényt. Az agrárium gazdasági és szerkezeti gondoljai ugyanis már a 19. század végétől megsokasodtak Magyarországon; elég, ha csak az agrárius–merkantil ellentétre, majd a századfordulón markánsan megjelenő agrárszocializmusra utalok. Ezen a téren igyekezett komoly érdekérvényesítő szerepet betölteni a mezőgazdasági kamarák rendszere.⁴⁵ A mezőgazdasági érdekképviselőtről szóló 1920. évi XVII-I. törvénycikk, a korábbi gazdasági kamarák felépítésétől eltérően, háromlépcsős érdekképviselési szisztémát hozott létre: az első szintet jelentő községek, járások, városok és megyék mezőgazdasági bizottságai beküldték embereiket az öt kerületi mezőgazdasági kamarába, amelyek

⁴² MOL Z 193 BKIK. Kamarai szervek, 1930–1944. 50. d. 48. t.

⁴³ Lásd STRAUSZ Péter: *Kamarák a két világháború közötti Magyarországon*. L'Harmattan, Budapest, 2008. 62–64.

⁴⁴ Uo. 65.

⁴⁵ A mezőgazdasági kamarák létrejöttéig az agrárium érdekképviselését kizárólag szabad társulási alapon működő szervezetek, így olyan helyi vagy országos érdekeltségű gazdasági egyesületek látták el, mint a Széchenyi István által 1835-ben életre hívott Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE), vagy a Károlyi Sándor közreműködésével megszületett Magyar Gazdaszövetség és a Gazdasági Egyesületek Országos Szövetsége.

azután előterjesztésekkel éltek a központi szerv, az Országos Mezőgazdasági Kamara közvetítésével a Földművelési Minisztérium felé.⁴⁶

A legfrissebb elemzések szerint a mezőgazdasági érdekképviseltek mindvégig szoros kapcsolatban álltak az államhatalmi szervekkel, ami jelzi szűkebb mozgásterüket és lehetőségeiket. Ennek az lehetett az elsődleges oka, hogy a mezőgazdasági kamarák rendes tagjainak sorában megtaláljuk a törvényhatósági jogú városok polgármestereit, a kerületi vármegyék alispánjait, valamint 1937-től a megyei gazdasági felügyelőségek vezetőit, illetve a vitézi törzsszékek egy-egy küldöttét. Fontos volt itt az is, hogy létrehozták az országos szervet. Ez a korábbi kamarák esetében mellőzött szerv esélyt kínált arra, hogy az agrárium érdekképviselői munkája összefogottabb és hatékonyabb legyen, ugyanakkor a kormányzat hamar felfedezte benne a mindig kényelmet nyújtó központosítás kitűnő eszközét.⁴⁷ Ezt láthatjuk az 1920. évi XVIII. tc. 1937-ben bekövetkezett módosításában is, amelynek következtében országos jelentőségű mezőgazdasági ügyben a törvényhozáshoz vagy a kormányhoz csak az Országos Mezőgazdasági Kamara útján lehetett előterjesztést tenni.⁴⁸

A centralizációs törekvések ellenére és annak ellenére, hogy a gazdasági kamarák és a politikai elit tagjai között sűrűn előfordultak személyi átfedések, az érdekképviseltek nem váltak a „politika szolgálóleányává”. Különösen igaz ez akkor, ha hitelt adunk Khuen-Héderváry Károlynak, az Országos Mezőgazdasági Kamara elnökének: szerinte „a kamara feladata az, hogy autonómiájával élve bírálja és segítse a kormányt”.⁴⁹ Ebben a szellemben a gazdasági kamarák önálló kezdeményezéseikkel mindvégig arra törekedtek, hogy megtartsák, sőt lehetőség szerint bővítsék önállóságukat.

A kereskedelmi és iparkamarák autonóm munkája révén a magyar „civil társadalom” a két világháború közötti korszakban számos fontos elemmel gazdagodott. Ma is példaértékűek a kezdeményezések. Már

⁴⁶ Az öt kerületi érdekképviselő: Kecskemét, Debrecen, Miskolc, Győr és Kaposvár. Ez a kamarai beosztás később a felvidéki, kárpátaljai, erdélyi és délvideki területek visszatérével módosult: az Észak-dunántúli Mezőgazdasági Kamara egyes területeiből, illetve a visszatért felvidéki vármegyéből létrejött a Kiszalárdi Mezőgazdasági Kamara, 1940-ben pedig felállították a kárpátaljai agrár-érdekképviselőt is. Lásd erről részletesen STRAUSZ Péter: *A magyar mezőgazdasági kamarák vázlatos története 1920–1946. KÚT – Az ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola kiadványa*, 2004/1.

⁴⁷ STRAUSZ Péter: *Kamarák a két világháború közti Magyarországon*. I. m. 75–76.

⁴⁸ 1937. évi XVIII. tc. *A mezőgazdasági érdekképviselőiről szóló 1920. XVIII. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról*. 17–19. §.

⁴⁹ A Duna–Tisza közti Mezőgazdasági Kamara 1940. április 28-i közgyűlésének jegyzőkönyve. BKmÖL IX. 234. A DTMK közgyűlési jegyzőkönyvek, 1922–1944.

szóltam a Budapesti Nemzetközi Vásár kiépítéséről; emellett létrehozták a Magyar Hét elnevezésű rendezvénysorozatot is, amely évente felhívta a figyelmet a hazai ipar új eredményeire. Emellett a budapesti és a vidéki kamarák – összefogva a kereskedelemben és az iparban működő egyéb, szabad érdek-képviselői szervezetekkel – 1926-ban felállították az Országos Hitelvédő Egyletet, amelynek élén a korszakban mindvégig a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara elnöke vagy delegált alelnöke állt. Emellett a magyar kereskedelem népszerűsítése céljából az 1930-as évek végén a kereskedelmi kamarák egy 50 000 pengő névértékű alapítványt hoztak létre a Magyar Tudományos Akadémiánál, amelyből minden évben megjutalmazták a legkiválóbb kereskedelmet népszerűsítő tanulmány szerzőjét. Folyamatosan bővült és nyilvánossá vált a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara könyvtára is. Sőt, ezen túlmenően támogatták a szakmai oktatást is: több ösztöndíjjal és pályadíjjal igyekeztek segíteni az ipari szakiskolák, valamint a kereskedelmi fiú- és lányiskolák legjobb növendékeit.⁵⁰ Emellett érdemes megemlítenünk, hogy a kereskedelmi és iparkamarák nemcsak a tanoncképzésben és a vizsgáztatásban, valamint a kereskedelem és az ipar fejlesztésének szolgálatában létrehozott alapítványokban vállaltak szerepet, hanem saját tagjaik közül is mindenkor segíyezni igyekeztek a rászorulókat.

A mezőgazdasági kamarák körében megfigyelhetők a különböző vállalkozások (kórdiagnosztikai állomás, kertészet, gyümölcsös stb.), amelyek az anyagi önállóság megteremtését célozták, továbbá számos előremutató kezdeményezés kötődik nevükhöz. Létrehoztak kertmunkásképző iskolát, talajtani állomást, valamint számos tenyészállat-kiállítás és -vásár szervezésével igyekeztek elősegíteni tagságuk szakmai fejlődését. Saját hivatalos lapjaik és időszaki kiadványaik révén a magyar gazdálkodókat igyekeztek naprakész szakmai információkkal ellátni. A gazdák továbbképzésére téli tanfolyamokat is szerveztek. A mezőgazdasági kamaráknak nagy szerepük volt abban, hogy a tanyakérdés terítékre került, valamint hogy a népfőiskolai mozgalom útnak indult. Segítségükkel új mezőgazdasági kultúrák honosodtak meg (például az alföldi homoki szőlőtermesztés vagy a nyírségi almaültetvények), és felgyorsult az agrárium gépesítése. Mindamellett saját hitelszervezetet állítottak fel, amely évente milliós nagyságrendű támogatást folyósított. A mintagyümölcsösökkel és -kertekkel nemcsak példát mutattak, hanem olyan bevételekre is szert tettek, amelyekből a szociálisan rászorulókat támogatták. Emellett si-

⁵⁰ Lásd részletesen STRAUZ Péter: *Kamarák a két világháború Közti Magyarországon*. I. m. 148–155.

került egy munkásjóléti alapot is létrehozni és munkásotthonokat építeni.⁵¹ Mindez jól mutatja, hogy a kamarák tevékenysége nem ért véget a politikai döntés-előkészítésnél és a döntéshozatalban való részvételnél, hanem ezek a szervezetek megjelentek a közélet legkülönbözőbb szintjein, és szakmai körükön túl az egész társadalomra nézve hasznosan munkálkodtak.

A gazdasági érdekképviseltekhez hasonlóan a szakmai kamarák rendszere is tovább bővült a trianoni Magyarországon. A közjegyzői kamara nem változott lényegesen, mindösszesen szerkezeti felépítését módosította némileg az 1925. évi új törvényi keret.⁵² Az ügyvédi kar jogi szabályozása 1934-ig nagyjából változatlan maradt, azt követően azonban – a gazdasági érdekképviseltek esetében tapasztalható centralizációs törekvésekhez hasonlóan – az új rendtartások⁵³ igen megnövelték az illetékes igazságügy-miniszter felügyeleti jogkörét.⁵⁴ Emellett felállították az Ügyvédi Kamarák Országos Bizottságát is, amely ezen autonómiaszervezetek közös csúcsszerve lett. Tagjai között a kamarák elnökei és titkárai mellett ott voltak az egyes területi kamarai választmányokból delegált tagok is. Az Országos Bizottság az ügyvédi kar összességének véleménye alapján állást foglalt, és javaslatokat tett az igazságszolgáltatással és a jogalkotással kapcsolatos kérdésekben, de nem volt önálló jogi személyiségnek felfogható köztestület, és nem gyakorolt jogosítványokat a vidék és a főváros ügyvédi érdekképviselői felett.

Az ügyvédi kamarák is számos autonóm kezdeményezéssel bővítették szűkebb értelemben vett szakmai munkájukat. Az aktuális jogszabályi változásokról, illetve az ügyvédi kar tagjait érintő kérdésekről az *Ügyvéd*

⁵¹ Uo. – A Duna–Tisza közti Mezőgazdasági Kamara például Horthy Miklós 20 éves kormányzói jubileuma alkalmából 25 000 pengős alapítványt hozott létre a szegény, megrokkant tagok és a mezőgazdasági munkások gyógykezelésére. A vezetés úgy rendelkezett, hogy e munkásjóléti alap feléből építsenek négy munkásotthont a pihenésre szorulóknak. Lásd A DTMK 1940. április 28-i közgyűlésének jegyzőkönyve. BKmÖL IX. 234. a. A Duna–Tisza közti Mezőgazdasági Kamara iratai. Általános iratok. 1. d. DTMK közgyűlési jegyzőkönyvek, 1922–1944.

⁵² *A polgári eljárás és az igazságügyi szervezet módosításáról* szóló 1925. évi VIII. törvénycikk. Lásd részletesen STRAUZSZ Péter: i. m. 95–96.

⁵³ *Az ügyvédi rendtartás újabb módosításáról* szóló 1934. évi II. tc., illetve *Az ügyvédi rendtartás tárgyában* kiadott 1937. évi IV. tc.

⁵⁴ Különösen beszédes volt az 1937. évi *Az ügyvédi rendtartás tárgyában* kiadott IV. tc. 43. §-a. Eszerint a miniszter megsemmisíthetett minden olyan kamarai határozatot, amely „nem áll összhangban az ország nemzeti jellegével, vagy veszélyezteti az önkormányzat békés működését”. Sőt, ezen túlmenően az igazságügy-miniszter szükség esetén biztost nevezhetett ki a kamara élére, aki szabad kezet kapott az ügyek intézésében, ugyanis a törvény szerint „az ügyvédi kamara hatáskörébe tartozó tennivalókat látja el az általa megbízott kamarai tagok közreműködésével vagy a szükséghez képest a célravezető egyéb módon”.

*Kamarai Közlöny*ben számoltak be, és létrehozták az egyes területi érdekképviseltek keretében működő kamarai segélyalapokat is.⁵⁵

A politikai hatalom viszonya az ügyvédi karhoz mindvégig hűvösebb volt, mint a gazdasági kamarákhoz. Ez részben a kamara klasszikus liberalizmust tükröző szellemiségére, részben pedig a szakmaiság őrzésére vezethető vissza. Sőt, kijelenthetjük, hogy az ügyvédi kamarák vezetői, amíg tehették, nem engedtek az olyan kamarán belüli csoportoknak, amelyek a zsidó származású kollégák kiszorítását szorgalmazták.⁵⁶ Nem volt, nem lehetett azonban kellő erejük arra, hogy útját állják a szélső-jobboldali erők előretörésének, így a német megszállás után az ügyvédi kar zsidó tagjait is súlyosan érintették a Sztójay-kormány rendelkezései.

A zsidótörvények és a fent említett intézkedések a további, frissen felállított szakmai kamarák körében is súlyos következményekkel jártak. Az új kamarák közül elsőként a Budapesti Mérnöki Kamarát hozták létre. A mérnöktársadalom – hasonlóan az ügyvédséghez – már a 19. század derekán megkezdte önszerveződését, ám a Hollán Ernő elnökletével megalakult Magyar Mérnök Egyesület, majd Magyar Mérnök és Építész Egylet csak 1923-ra érte el célját: az egész szakmát kötelezően tömörítő, törvényes érdekképviselő létrehozását. Az 1923. évi XVII. törvénycikkkel felállított Budapesti Mérnöki Kamarát a jogalkotók szándéka szerint további, kerületi kamarák létrehozása is követte volna, azonban erre főleg anyagi okok miatt nem került sor.

A kamara szervezetét a mérnöki rendtartásról szóló törvény szabályozta; célja is egyértelműen kiviláglott a jogszabályból. Eszerint a mérnöki kamara rendeltetése, hogy „a mérnöki karnak erkölcsi tekintélye és hazafiassága felett őrködjék; a kamara tagjainak jogait és érdekeit védje; a mérnökök működésének jog- és szabályszerűségét ellenőrizze; tagjai, valamint a mérnök-helyettesek felett e törvény korlátai közt a fegyelmi hatóságot gyakorolja; a kar erkölcsi színvonalának emelését és érdekeinek fejlesztését véleményadás és javaslatétel útján előmozdítsa”.⁵⁷ Mivel területi kamarákat nem alakítottak, a központi Budapesti Mérnöki Kamara mellett a kamarai tagok az egyes nagyobb vidéki városokban önálló tagcsoportokat hozhattak létre, a kamara pedig szakosztályok szerint tagozódva vitatta meg az elé kerülő aktuális ügyeket.

⁵⁵ Lásd bővebben STRAUZS Péter: i. m. 151. 154.

⁵⁶ Az ügyvédi kamarák vezetése és a hatalom ellentétekkel terhelt viszonyára lásd KOVÁCS M. Mária: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. Helikon, Budapest, 2001. 123–131., 135–146.

⁵⁷ *A mérnöki rendtartásról* szóló 1923. évi XVII. törvénycikk.

A kamara életre hívott egy segélyalapot, amely jelentős alaptőkét halmozott fel, és komoly támogatást nyújtott a rászoruló kamarai tagoknak. Emellett 1924-től létrejött a Budapesti Mérnöki Kamara első elnökének, Zielienski Szilárdnak emléket állító Zielienski Alapítvány, melynek kuratóriuma az építési és mérnöki hivatással kapcsolatos kiemelkedő tudományos eredményeket díjazta. A kamara igyekezett évente megrendezni a Kamarai Napok elnevezésű seregszemlét, ahol szorosabbra fűzhatték a tagok együttműködését, bővíthették a szakmai kapcsolatokat, valamint a kamara munkáját a szélesebb közvélemény elé tárhatták.⁵⁸

A szakmai „funkcionális önkormányzatok” közül hamarosan igen jelentőssé vált az orvosi rendtartásról szóló 1936. évi I. törvénycikk által létrehozott orvosi kamarák rendszere. E szabad foglalkozás képviselői a dualizmus kora óta tervezték, hogy megalakítják törvényes érdekképviseletüket, de az orvoskamarai törvény megalkotását csak a Trianon folyamánként bekövetkezett jelentős változások és ellentétek hatására sikerült elérni. A magánpraxis lehetőségei beszűkültek, az állami és biztosítói intézeti orvosok pozíciói erősödtek, majd a gazdasági válság hatására drasztikusan csökkentek a bérek, és ezáltal romlottak a megélhetési lehetőségek. Ebből fakadóan nőttek a „zsidó” és „keresztény” orvosok közötti feszültségek, a pályakezdők pedig aligha tudtak elhelyezkedni.⁵⁹ A Gömbös-kormány által megalkotott jogszabály felállított területi kamarákat, valamint egy ezeket összefogó országos ernyőszervezetet is.⁶⁰ Ez utóbbi a kormányzat centralizációs törekvését is jól tükrözte, ugyanis a hagyományoktól eltérően a területi kamarák nem önállóan alakították ki a működésüket szabályozó ügyrendeket, hanem az országos kamara dolgozott ki nekik egy ilyet, és a belügyminiszter jóváhagyása után léptették életbe.⁶¹ Centralizációs törekvés volt megfigyelhető abban is, hogy az orvosi kar támogatására létesített Országos Orvosi Nyugdíjintézet vezetőségében csak az országos orvosi kamara elnöke és alelnökei kaptak helyet, ami feszültséget generált a kerületi orvosi érdekképviseletekkel is.⁶²

⁵⁸ STRAUZS Péter: i. m. 154–155.

⁵⁹ Az orvosok 1920 utáni helyzetéről lásd KOVÁCS M. Mária: i. m. 112–118.

⁶⁰ A törvényhez fűzött végrehajtási rendelet értelmében összesen nyolc kamarai központot alakítottak: a Budapesti Orvosi Kamara mellett Debrecenben, Kecskeméten, Miskolcon, Pécsen, Szegeden, Székesfehérváron és Szombathelyen. (A m. kir. belügyminiszter 1936. évi 210. számú rendelete. In: *Magyarországi rendeletek tára, 1936*. Budapest, 1936. 63–64.)

⁶¹ STRAUZS Péter: i. m. 111–112.

⁶² Lásd STRAUZS Péter: i. m. 154–155.

Az orvosi kamarák feladata volt, „hogy az orvosi kar hazafias magatartása és erkölcsi tekintélye felett őrködjék, az orvosok erkölcsi és anyagi érdekeit a közérdekkel összhangban érvényesítse, az orvosi gyakorlat szabályszerűségét ellenőrizze, tagjai felett a fegyelmi bíraskodást gyakorolja, orvosi és közegészségügyi vonatkozású kérdésben javaslatot készítsen”.⁶³ Mindezzel azonban szűkült az autonóm cselekvőképesség és a mozgáster. A kormányzat ugyanis az orvosi kamarákban jó eszközt látott az 1920 után mutatkozó problémák megoldására és arra, hogy segítsen szétválasztani a magánorvosi és a közalkalmazotti orvosi gyakorlatot. Így „a tagság feletti felügyeleti-fegyelmi funkció vált hangsúlyosabbá, a hatalomtól független, autonóm lét és érdekképviseleti tevékenység háttérbe szorult”.⁶⁴

Az 1930-as évek végén létrehoztak olyan szervezeteket is, amelyeket besoroltak a szakmai kamarák rendszerébe, pedig nem rendelkeztek autonómiával, és nem voltak hagyományos értelemben vett érdekképviseletek. *A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról* szóló 1938. évi XV. törvénycikk (közkeletű nevén az első zsidótörvény) rendelkezett a Sajtókamara, valamint a Színművészeti és Filmművészeti Kamara felállításáról. Figyelemre méltó jelenség, hogy miközben a többi szellemi szabad foglalkozás esetében csak áttételes nyomásgyakorlás történt a szakmákban működő zsidó származású honpolgárok ellehetetlenítésére, ezt a két, kamarának nevezett szervezetet kimondottan a sajtó, a film- és színművészet „zsidótlánításának” feladatával hozta létre a kormányzat. A törvény kimondta ugyanis, hogy a két szervezet tagjai közé csupán húszszázalékos arányban vehetők fel zsidó származásúak (a későbbiekben ezt a szabályozás hat százalékra csökkentette).⁶⁵ Az adott szakmában dolgozók, a különböző lapok szerkesztői és állandó munkatársai, a színházaknál és a filmvállalatoknál dolgozó rendezők, előadók, sőt még a segédszemélyzet munkatársai is csak kamarai tagok lehettek. Sérült az önkormányzatiság elve annyiban is, hogy a kormányzat minisztertanácsi rendeletben tette közzé a kamarák alapszabályait és saját kamarai hatáskörükben csak annyi maradt, hogy napi ügymenetüket szabályozzák. A második világháború kitörése után fokozatosan bevezették a cenzúrát és a szigorú kormányzati ellenőrzést is e szervezetek felett.⁶⁶

A kormányzat és ezek az új kamarák jó viszonyt alakítottak ki egymással. Jól mutatja ezt, hogy a Magyar Sajtó Házának avatási ünnepségén

⁶³ 1936. évi I. tc. *Az orvosi rendtartásról*. 1. §. (1) bek.

⁶⁴ STRAUZ Péter: i. m. 115.

⁶⁵ *A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról* szóló 1938. évi XV. tc. 4. §-a és *A zsidók társadalmi és gazdasági térfoglalásáról* szóló 1939. évi IV. tc. (második zsidótörvény) 9. §-a.

⁶⁶ Bővebben lásd STRAUZ Péter: i. m. 115–120.

megjelent többek között József főherceg, Kozma Miklós, az MTI elnöke (ekkor a visszacsatolt kárpátaljai területek kormányzói biztosa), továbbá vitéz Törs Tibor, a képviselőház alelnöke és Karafiáth Jenő főpolgármester. Hasonlóan értékelhető, hogy a főváros által alapított 1000 pengős Rákosi Jenő-ösztöndíj odaítélésében döntő szava volt az érdekképviselőnek. A kamara elérte, hogy a berlini Collegium Hungaricumban egy helyet újságírók számára tartsanak fenn, majd Széchenyi István emlékezetének ápolása céljával egy 3500 pengős ösztöndíjat hozott létre.

A trianoni Magyarországon, 1926 után a kamaráknak fontos fóruma volt a parlament felsőháza: az az évi XXII. törvénycikk értelmében ugyanis a mezőgazdasági kamarának hat, a kereskedelmi és iparkamaráknak szintén hat, az ügyvédi és mérnöki kamaráknak kettő-kettő, a közjegyzői kamaráknak pedig egy küldötté vehetett részt a felsőház munkájában.⁶⁷ (Később az orvosi kamara is delegálhatott tagot a testületbe.) Természetesen a kamarák itt is elsődlegesen a képviselt kör érdekeinek megfelelően tevékenykedtek, így jellemző módon gyakran egymással is szembekerültek bizonyos kérdések megvitatásakor.⁶⁸ Ezenkívül minden szakmai szervezetnél akadt egy-két olyan, a kamarához kötődő személy, akit a kormányzói akarat örökös felsőházi taggá nevezett ki, így az ő közbenjárásukra, segítségükre is lehetett számítani.

Ezeknek a személyes kapcsolatoknak a korszakban – akárcsak napjainkban – nagy jelentősége volt. A mezőgazdasági kamarák vezetése még külön előnyökhöz is jutott, ugyanis a kerületi kamarai elnökök zömmel a nagybirtokos arisztokrácia tagjai közül kerültek ki.⁶⁹ Bár a kereskedelmi és iparkamarák a személyes kapcsolatok tekintetében nem versenyezhetek az agrár-érdekképviselőkkel, de elmondhatjuk, hogy – különösen a fővárosi vezetők – jó kapcsolatokat ápoltak a kormánykörökkel.⁷⁰ A Sajtó-, illetve a Film- és Színművészeti Kamara vezetőinek kormánykapcsolataira már utaltam; ez mind Kolosváry-Borcsa Mihály, mind Kiss Ferenc idején érvényesült.⁷¹

⁶⁷ 1926. évi XXII. tc. *Az országgyűlés felsőházáról*. 19. §.

⁶⁸ Bővebben lásd STRAUZS Péter: i. m. 146–147.

⁶⁹ Csak példaként említem, hogy a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamarának olyan elnökei voltak, mint gróf Almásy Imre vagy Kállay Miklós későbbi földművelésügyi miniszter, miniszterelnök, míg a Duna–Tisza közti Mezőgazdasági Kamara elnöke egy ideig Purgly Emil, későbbi földművelésügyi miniszter volt.

⁷⁰ A budapesti elnökök és főtítkárok közül például Szávay Gyulánál, Belatiny Artúrnál, Éber Antalnál, később pedig főleg Gyulay Tibornál tapintható ki a szoros kormányzati kapcsolat.

⁷¹ A személyes kapcsolatok jelentőségére, valamint a kamaráknak más érdek-képviselői szervezetekhez fűződő kapcsolatára lásd részletesen STRAUZS Péter: A magyar kamarák érdekérvényesítő képessége a két világháború között, 1920–1938 (különös tekintettel a kereskedelmi és iparkamarákra, illetve a mezőgaz-

Az elmondottakból is kiviláglik, hogy a magyarországi kamarák a Trianon utáni időszakban és a gyakran visszás körülmények közepette is minden erejükkel igyekeztek a társadalmi élet minél több fórumán megjelenni, tagságuk érdekeit megfelelő súllyal képviselni. Ennek gyakran a kormányzat centralizációs törekvései, illetve egyes körök jobb érdekartikulációs képességei, valamint a személyes ismeretségek, továbbá az anyagi lehetőségek szabhattak gátat. Egészében elmondható, hogy a klasszikus liberális gondolkodásból fakadó, önkormányzatiságon és autonómián alapuló kamarai szervezetek – amíg lehetőségük volt rá – megfelelően és nemcsak az adott szakmai kör, hanem az egész társadalom javára látták el feladataikat. Nem várták passzívan a kormányzat lépéseit, számos helyen autonóm, öntevékeny módon igyekeztek az adott szakma és a magyar társadalom helyzetén javítani. Ebből a szempontból tekinthetjük őket a mai civil szervezetek elődjének.

Mindebből fakadóan nem volt váratlan, hogy az 1945 utáni Magyarországon fokozatosan berendezkedő szovjet típusú diktatúra egyik elsődleges célpontjai a polgári Magyarországot megtestesítő kamarai struktúrák lettek. A kommunista párt dominanciájának növekedésével egyre inkább előtérbe került a szovjet típusú politikai, társadalmi és gazdasági modell kiépítése, ez pedig az erőteljes központosítás jegyében mereven elutasított mindenféle önkormányzati típusú szerveződést. A pártállam közvetlenül beavatkozott a társadalom mindennapi „civil” életébe. Mindennek hatása alól a különböző gazdasági-szakmai érdekképviseletek sem tudták kivonni magukat; a hatalom vagy megpróbálta megbízható embereivel belülről „bevenni”, és azután saját céljaira felhasználni azokat, vagy pedig egyetlen tollvonással megszüntette őket.

A kereskedelmi és iparkamarák második világháború alatt felfüggesztett autonómiájának helyreállítását a szovjet csapatok által elfoglalt Debrecenben székelő Ideiglenes Nemzeti Kormány megkezdte ugyan 1945 januárjában,⁷² sőt, a korábban is kiemelkedő szerepet játszó Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarát – akárcsak az első világháború után – most is bevonták a béketárgyalások előkészítésének munkálataiba, azonban a tervbe vett kamarai választások határidejét többször is elhalasztották, majd végül elfelejtették. 1948-ban a kormány az 5590/1948. Korm. szá-

dasági kamarákra). In: *Autonómiák Magyarországon 1848–1998. Tanulmányok*. Főszerk.: GERGELY Jenő. ELTE, Budapest, 2004. 131–141.

⁷² Lásd ezzel kapcsolatban Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 333/1945. ME. sz. rendelete a kereskedelmi és iparkamarák újjászervezése tárgyában. Közli: *Autonómiák Magyarországon 1848–2000*. I. m. II. k. 1192–1194.

mú rendeletével felszámolta a legnagyobb múlttra visszatekintő hazai kamarákat.⁷³ Az állami szervek átvették az addigi kamarai közigazgatási feladatokat, az érdek-képviselési tevékenységet pedig a rendelet értelmében a továbbiakban egyéb kereskedelmi és iparai érdekképviselések látták el. A kiskereskedelemben a Kiskereskedők Országos Szabad Szervezete, míg a kisiparnál a Kisiparosok Országos Szabad Szervezete kapta a kamarák egykori érdek-képviselési tevékenységi körét.⁷⁴

A mezőgazdasági kamarák megszüntetése felé is hamar megtették az első lépéseket. 1945. július 14-én kibocsátották a 4660/1945. ME számú rendeletet, amely kimondta: a földművelésügyi miniszter felfüggesztheti a kamarák önkormányzatát, és azok élére miniszteri biztost nevezhet ki, ha az érdekképviselési szerveket működésükben rendkívüli körülmények zavarják, vagy tevékenységük ellentétben áll a közérdekkel. A rendelet végrehajtására vonatkozó utasítás azonban végül nem jelent meg, így tulajdonképpen a következő esztendőben kiadott 24 070/1946. ME számú rendelettel számolták fel ezeket a szervezeteket. Ez a rendelkezés ugyanis az agrárium érdekeinek képviselésére a mezőgazdasági kamarák helyére és azok székhelyein úgynevezett földművelésügyi tanácsokat, Budapesten pedig az Országos Földművelésügyi Tanácsot állította fel. A kamarák önkormányzata és önálló működése ezzel megszűnt. A kamarai hivatalok azonban változatlan összetételben és szervezeti formában 1949-ig folytatták tevékenységüket, akkor a földművelésügyi tanácsokkal együtt felszámolták őket.⁷⁵ Az agráriumnak négy évtizedig nélkülöznie kellett

⁷³ „1. § A kereskedelmi és iparkamarák (az alábbiakban: kamarák) a jelen rendelet hatálya lépésének napján megszűnnek, vagyonuk – ideértve a nyugdíjalap megjelöléssel elkülönített célvagyont, valamint egyéb alapokat is – az államkincstárra száll.” (A Magyar Köztársaság kormányának 5590/1948. Korm. sz. rendelete a kereskedelmi és iparkamarák megszüntetése, továbbá belkereskedelmi igazgatóságok felállításáról tárgyában. Közl. *Autonómiák Magyarországon 1848–2000*. I. m. II. k. 1215–1219.)

⁷⁴ Erről részletesen a Magyar Köztársaság kormányának 12 800/1948. Korm. sz. rendelete intézkedett. A kamarák felszámolása ellenére az államszocializmus idején is találkozhatunk egy nevében a korábbi intézmények szellemiségét idéző szervezettel. A bankok és a nagyipari vállalatok államosítását (1947. évi XXXIII. tc. illetve 1948. évi XXV. tc.) kimondó törvények hatálya lépése után került sor az úgynevezett *Magyar Kereskedelmi Kamara* létrehozására, amely valószínűleg a külföldi kapcsolatok megőrzése céljából kapta e nevet. Ugyanis ebből a fejlett nyugati országok hasonló intézményei nem szűrhetők le azonnal, hogy a kommunista kormányzat által dominált, állami ellenőrzés és irányítás alatt álló szervvel van dolguk. Kizárólag – a felügyelő miniszter által erre kijelölt (!) – külkereskedelmi vállalatok tartoztak bele, működésének költségeit az állami költségvetésből fedezték. Semmi esetre sem volt tehát klasszikus kamarának tekinthető; a korszak meghatározó kifejezése szerint a pártállam transzmissziója, vagyis a társadalomirányítás egyik hatékony eszköze volt. (Lásd A Magyar Köztársaság kormányának 7750/1948. Korm. sz. rendelete a Magyar Kereskedelmi Kamara szervezése tárgyában. Közl. *Autonómiák Magyarországon 1848–2000*. I. m. II. k. 1220–1223.)

⁷⁵ Uo. 1219.

az önálló, szervezetszerű érdekképviseletet. Ez a folyamat természetesen összhangban állt az ágazat gazdaságirányításával, a szabad paraszti réteg felszámolásával és a termelősövetkezetek fokozatos (kényszerű) létrehozásával.

A két világháború között szinte teljesen kiépült magyar szakmai kamarai rendszer is áldozatául esett az új hatalom berendezkedésének. A közjegyzői kamarák 1944/45 után rövid ideig ugyan a háború előtti szervezetben működtek tovább, ám 1949-ben a 4090/1949. Korm. számú rendelet a közjegyzői státusokat államosította, miáltal a közjegyzői kamarák megszűntek.

A Budapesti Mérnöki Kamara felszámolása már korábban megkezdődött: 1944 szeptemberében a szervezet neve – hangsúlyozva országos hatókörét – Mérnöki Kamarára változott, ugyanakkor a szervezet elnöke, Kossalka János egyetemi tanár a harcok során életét vesztette. Szálassi rövid életű rezsimje a Mérnöki Kamarát 1945 elején feloszlatta és beolvasztotta a Dolgozó Nemzet Hivatásrendje Önálló Értelmiségiek Hivatásrendjébe, majd a debreceni Ideiglenes Kormány határozatára a kamara működését az iparügyi miniszter 1945. április 24-én kiadott rendeletével végleg megszüntette.⁷⁶

Az orvosi kamarákat a zsidó származású orvosok elleni aktív fellépés ellenhatásaként a második világháború után feloszlatták; bizonyos funkcióikat a különböző újonnan alakult szakszervezeti tömörülések vették át.⁷⁷ A sajtókamarát, illetve a Szín- és Filmművészeti Kamarát, amelyeket eleve a zsidó származásúak diszkriminálásának szándékával hoztak létre, 1945 elején szintén megszüntették, vezetőiket halálra, illetve súlyos börtönbüntetésre ítélték. E kamarák munkájának egy részét – persze a korszakra jellemző igencsak felemás módon – a szakma újsütetű szövetségei, szervezetei vállalták magukra.⁷⁸

A kereskedelem területén „kamara” elnevezéssel működő szervezet mellett egyetlen másik kamarai intézménnyel találkozhatunk az államszocialista rendszerű Magyarországon: az ügyvédi érdekképviseletek esetében nem a teljes felszámolás, hanem az új kormányzati törekvések szolgálatába állítás volt a kommunista vezetés célja. A kormányzat még 1946-ban az 51 000/1946. IM számú rendelettel megszüntette a 18 ügyvédi kamara felét, majd két esztendővel később az 37 000/1948. IM számú

⁷⁶ A közjegyzői és mérnöki kamarára lásd STRAUZS Péter: i. m. 157–158.

⁷⁷ Lásd *Autonómiák Magyarországon 1848–2000*. I. m. II. k. 1065.

⁷⁸ A Sajtókamarára, valamint a Színművészeti és Filmművészeti Kamarára vonatkozóan lásd *Autonómiák Magyarországon 1848–2000*. I. m. II. k. 1084. 1114.

rendelet az érdekképviseltek számát ötre csökkentette.⁷⁹ Akárcsak a kereskedelmi és iparkamaráknál, e szervezeteknél is folyamatosan akadályozták a kamarai választások lebonyolítását, s élükre addig is miniszteri kiküldötteket vagy intézőbizottságokat állítottak. Ily módon elérték, hogy a később megtartott választások révén a hatalom támogatását élvező és párthű kamarai vezetés jöjjön létre. Elmondható, hogy 1949 után az ügyvédek érdek-képviselési szervezeteinek autonómiája látszólagosan vált, igazi önkormányzati, érdekérvényesítő munkát nem végeztek.⁸⁰

Az 1945 utáni folyamatok jelentős történelmi múltra és komoly szakmai munkára visszatekintő szervezet-forma működésének szabtak gátat. Az állampolgárok bizonyos jól körülhatárolható csoportjainak érdekeit megjelenítő, ugyanakkor a velük kapcsolatos államigazgatási feladatok jelentős részét átvállaló „köztes intézmények” nem működhetek, tevékenységük felélesztéséig egészen az 1980-as évek végéig kellett várni. Ugyanakkor a mai, modern kori intézmények számos ponton eltérnek az itt bemutatott intézményektől.⁸¹ A kamarák nem tekinthetők ugyan egyértelműen a civil szféra részének, hiszen általában sok szállal kötődnek az őket létrehozó államhoz és annak közigazgatási struktúrájához. Mivel azonban megszületésüktől fogva nemcsak joguk, de kötelességük is a mindenkori hatalomtól lehetőség szerint függetlenül, autonóm módon működni, perspektívájuk és álláspontjuk számos esetben egybeesik a különböző társadalmi és civil szervezetekével. Mindez pedig kiterjedt struktúrájuk és gyakran évszázados működési tapasztalatuk mellett valósággal predesztinálja őket arra, hogy az állami és közösségi intézményrendszer, valamint az állampolgárokhoz közelebb álló (civil) szféra között közvetítő szerepet vállaljanak. Ez új, alternatív perspektívát jelenthet mind a politikai hatalom, mind pedig a társadalom különböző képviselői számára.

⁸⁰ Lásd *Autonómiák Magyarországon 1848–2000*. I. m. II. k. 1213.

⁸¹ Ezekre lásd STRAUSZ Péter–ZACHAR Péter Krisztián: i. m. 76–155.